

Predlogi v zvezi z državljanstvom

V zadnjem času se, četudi pogosto na precej nejasen način, dosti govori o "novem državljanstvu". Sprememba fraze je morda le prevara, kakršna je bila nedavno tega "nova filozofija" ali pa tista vrsta *auberge espagnole*, kamor moraš sam prinesiti hrano, kar slovi tudi pod imenom "*la nouvelle cuisine*". Še največja nevarnost pa je, da bo skupaj z vzponi in padci francoskega socializma kaj kmalu prišla iz mode. In vendar – kakršna koli že bo bodoča porazdelitev politične oblasti, se bo navsezadnje še vedno treba soočiti z nekaterimi problemi, ki so jih naplavile diskusije o "novem državljanstvu". Med njimi sta tudi razizem in status priseljencev (oziroma "skupnosti, ki so rezultat piseljevanja") v Franciji. Na kakšen način se bodo ti problemi reševali in kakšne so možnosti za uspeh, je v veliki meri odvisno od tega, ali se bodo dominantne stranke pripravljene soočiti z določenimi fundamentalnimi alternativami ali pa ne.

"Državljanstvo" (grško *politeia*) je koncept, ki je star natanko toliko kot politika sama in je vedno označeval dve različni stvari: po eni strani je vezan na obstoj države in s tem na načelo ljudske oblasti, po drugi strani pa je vezan na priznavanje pravice posameznika do sodelovanja pri političnih odločitvah. To je tudi razlog, da je dimenzija *enako(pravno)sti* – z vsemi problemi, ki jih povzroča njena definicija, in vsemi mogočimi mistifikacijami, ki jih morda

skriva v sebi – vselej prisotna pri konstituiranju koncepta državljanstva, in to celo takrat, ko je le-ta paradoksalno povezan s hierarhičnim principom in kastnim razlikovanjem (kakršno je bilo na primer razlikovanje med “aktivnimi državljani” in “pasivnimi državljani” v devetnajstem stoletju). Če pustimo ob strani konflikt med državljanstvom in pripadnostjo neki dejanski ali transcendentalno legitimni državi, nas zgodovina še vedno uči, da ne obstaja nobena definicija tega koncepta, ki bi veljala za vse čase, saj je bil vedno zastavek v konfliktih in predmet transformacij. Ne samo zato, ker vsak politični režim, kot je pokazal že Aristotel, vgrajuje porazdelitev moči v svojo specifično definicijo državljanstva, temveč tudi zato, ker ta definicija z juridičnim (ali kvazijuridičnim) odrejanjem določenega tipa “človeškega bitja” in določenega modela pravic in dolžnosti odraža konstitutivne socialne odnose neke družbe na ravni posameznika.

Nikakršno presenečenje torej ni – še posebej to velja za Francijo v zadnjih dvestotih letih – da se konflikti med družbenimi skupinami in novimi statusi, ki so jim dodeljeni, slej ko prej vgradijo v novo definicijo državljanstva. Vendar pa v tem procesu ni ničesar avtomatskega, premočrnega ali, kot bomo še videli, nepreklicnega. Državljanstvo, če ga v njegovem najožjem pomenu razumemo kot celovito uveljavljanje političnih pravic, v širšem pa kot kulturno iniciativo oziroma učinkujočo prisotnost v javnosti (z možnostjo, da “te slišijo”), je bilo potemtakem kodificirano zgolj zato, da bi označilo začasno ravnovesje, odnos med silami in interesi. Seveda tu obstaja dvojna tendenca: povzdigniti dano definicijo (na primer izenačevanje državljanstva in nacionalnosti) ali pa nasprotno, obravnavati državljanstvo kot zgolj “pravno fikcijo”, ki ni nič drugega kot maska dominacije. V obeh primerih pa spregledamo diferencialno spremembo in temeljno mobilnost “državljana” (oziroma njegovega odnosa do države).

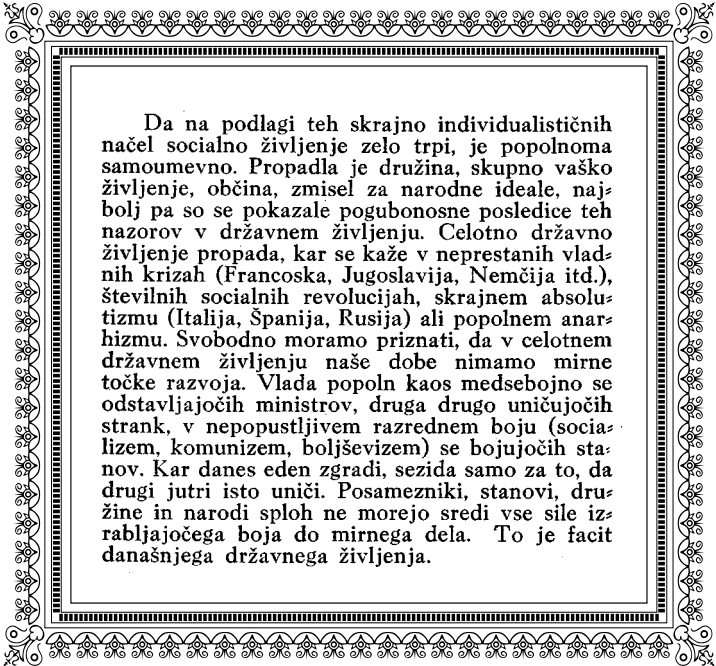
Pa si oglejmo to bolj konkretno, in sicer tako, da si priključimo v spomin nekaj primerov, ki imajo kar najširši pomen. Na prvem mestu naj bo to status žensk. Francoska revolucija jih je sicer pozdravila kot “državljanke” (*citoyennes*), vendar so morale (vsaj v Franciji) čakati vse do leta 1945, da so jim bile priznane popolnoma vse politične pravice. Pred tem se je ideja o volilni pravici žensk nekaterim zdela smešna, drugim pa pošastna. Od takrat se je sicer pokazalo, da priznanje te pravice še zdaleč ne pomeni takojšnje in resnične enakosti, vendar pa označuje obdobje prehoda in nestabilnosti, zaznamovano z določeno dialektiko. V devetnajstem stoletju namreč ženske niso bile le izključene iz

“javnosti”, temveč so bile tudi družbene vloge, ki so jim bile dodeljene skupaj z ideologijami, vzgojnimi praksami in simbolnimi sklopi, proizvod kolektivne politične moči moških. Iz tega razloga na ženski boj za pridobitev državljanskih pravic ne moremo gledati zgolj kot na nekakšno razširitev na področju aplikacije določenega koncepta ali kot na priznanje neke “pravice”, ki je sama po sebi nespremenljiva. Tudi “zasebne” odnose, ki so se razvili v okviru nedržavljanstva žensk, je treba nemudoma spremeniti, dekonstruirati ter jih na neki način prenesti v javnost in jih vgraditi v sfero političnega (na primer kontrolo rojstev in vzgojo otrok, pa tudi zarotniški pakt med delitvijo dela in na spolu temelječo distribucijo moči).

Celo v deželah, kot je naša (da ne govorimo o Alžiru, Japonski ali Iranu), je torej državljanstvo žensk bolj izziv ter vir in predmet sprememb kot pa izvršeno dejstvo.

V nekem drugem smislu je enako z vprašanjem odnosa med državljanstvom in delavskimi pravicami, na katero je nedavno tega opozorilo geslo “državljanstvo v podjetništvu”. Nedvomno kategoriji “zasebnega” in “javnega” tu ne funkcionirata na

povsem enak način kot v zgornjem primeru, vendar pa sta enako pomembni. Pod zaščito “*lastmine*” ter njenega absolutnega in brezpogojnega značaja (kar je ena od “pridobitev” leta 1789) je bil poslovni svet dolgo časa obravnavan kot nekaj popolnoma zasebnega, resnični “paradiž človekovih in državljanskih pravic”, kot je ironično pripomnil Marx. Ne smemo pa pozabiti, da se je ta situacija dogajala hkrati za dejstvom, da je zgolj lastnik, torej dejanski ali potencialni gospodar (in njemu pripadajoče spremstvo “izvrševalcev” in “profesionalcev”), užival dejanske politične pravice in naziv “aktivnega državljana”. Ta situacija je seveda

Da na podlagi teh skrajno individualističnih načel socialno življenje zelo trpi, je popolnoma samoumevno. Propadla je družina, skupno vaško življenje, občina, zmisel za narodne ideale, najbolj pa so se pokazale pogubonosne posledice teh nazorov v državnem življenju. Celotno državno življenje propada, kar se kaže v neprestanih vladnih krizah (Francoska, Jugoslavija, Nemčija itd.), številnih socialnih revolucijah, skrajnem absolutizmu (Italija, Španija, Rusija) ali popolnem anarhizmu. Svobodno moramo priznati, da v celotnem državnem življenju naše dobe nimamo mirne točke razvoja. Vlada popoln kaos medsebojno se odstavljajočih ministrov, druga drugo uničujočih strank, v nepopustljivem razrednem boju (socializem, komunizem, boljševizem) se bojujočih stanov. Kar danes eden zgradi, sežida samo za to, da drugi jutri isto uniči. Posamezniki, stanovi, družine in narodi sploh ne morejo sredi vse sile izrabljajočega boja do mirnega dela. To je facit današnjega državnega življenja.

temeljila na strukturalni dvoličnosti samega kapitalizma, ki je bila, natančno povedano, praktično nevzdržna. Pri vsem tem gre namreč za dejstvo, da je bil "svobodni" delavec, partner v pogodbenem odnosu z lastnikom, vseskozi obravnavan kot "stvar", kot honorarna "dobrina", pa naj si bo to individualno znotraj delovnega procesa ali pa masovno pri urejanju njegovih bivalnih pogojev, njegove reprodukcije, njegovih migracij ali njegovih "fleksibilnih delovnih pogojev", kot bi rekli danes. Iz tega izvira akutno dvojno protislovje, ki se vleče skozi vse devetnajsto in dvajseto stoletje: protislovje med neegalitarnim ustavnim sistemom in "načeli iz leta 1789" na eni strani ter med formalno avtonomijo in dejansko podrejenostjo delavca-proletarca na drugi. Danes nam je jasno, da je prav povezava teh dveh vidikov tisto, kar je povzročilo nastanek razrednih bojov, napajalo zgodovino delavskega gibanja in se razraslo v reforme ali revolucije. Specifičen rezultat tega je bilo tudi konstituiranje sociopolitične pravne sfere, ki se vse manj sklada s klasično dihotomijo med "javnim" in "privatnim".

Dve stvari pri tem bodeta v oči. Prvič, širitev in preoblikovanje pravic posameznika sta na poti do konstituiranja kolektivnih odnosov moči nujno morala iti skozi fazo kolektivne akcije, prav tako nujno pa tudi skozi fazo vznika bolj ali manj "predstavniških" organizacij (strank, sindikatov, zadrug) ter bolj ali manj administrativnih institucij (socialnega varstva, javnega sodstva, kolektivnih konvencij). "Cena" povečane moči posameznika in napredka enakopravnosti je bil razvoj same države, kar je imelo zelo ambivalentne posledice. Rezultat je, da je tu na kocko postavljen sam koncept "državljanstva". Kadar se namreč cilj, kakršen je polna zaposlenost ali socialno varstvo, institucionalizira in vgradi v definicijo "skupne koristi", za katero jamči ali pa si prizadeva jamčiti država, se spremeni samo državljanstvo, bistveno pri tem pa je, da je kolektivno zastopanje interesov nekega razreda ali skupine tisto, kar postane konstitutivni element "politike" – čeprav v smislu, ki je popolnoma nasproten "korporativizmu". Sicer pa se "liberalni" sistemi (celo v deželah, ki imajo dolgoletne izkušnje s socialno demokracijo) silovito upirajo temu, da bi podelile zakonsko (in ustavno) obliko takšnemu izpraševanju meščanskega individualizma (ali bolje, takšnemu izpraševanju meščanskega enačenja individualizma in lastnine). To gre tako daleč, da je treba zgraditi celotno metalegalno konstrukcijo, ki naj bi povezala socialne pravice z delavčevo fiktivno "lastnino" ter "ekonomsko politiko" z nacionalnimi interesi, ki so konstruirani tako, da naj bi presegali posameznika. Približujemo se torej situaciji nestabilne premestitve. V praksi državljanstvo

tendenciozno uteleša pravice (in s tem vrednote) delovnega človeka, ki lahko konkretno obstajajo le pod pogojem, da odnos posameznika do skupnosti doživi novo definicijo. V teoriji pa državljanstvo še vedno ni nič drugega kot enakost med posamezniki, ki ni odvisna od njihovega družbenega položaja – kar jasno kaže na to, da je teorijo vedno mogoče uporabiti tako, da bodisi podpre stremljenja prakse ali pa jim povsem pomeša štrene.

Sicer pa to, kar smo povedali, ni popolnoma točno. Še več – s tem, da sem povezal pojem kolektivnega interesa oziroma skupne koristi z nacionalno entiteto, sem že vključil element korekcije. Vendar, kako dvoumno! Dejansko v devetnajstem in dvajsetem stoletju definicija državljanstva ni ostala v okviru čiste individualnosti kot nekakšen korelat pojma *Rechtsstaat*, temveč je bila konstruirana na temelju nacionalnosti, to pa je v današnjem svetu (vključno, to je pač treba priznati, s socialističnimi državami, potem ko je minilo kratkotrajno obdobje vsaj teoretičnega sklicevanja na “proletarski” kozmopolitizem) šlo tako daleč, da se zdi državljanstvo popolnoma neločljivo od nacionalne pripadnosti, pa najsi bo ta stvar podedovanosti ali pa naturalizacije (porekla ali “izbire”). Hannah Arendt je jasno pokazala, da v današnjem svetu oseba brez države ni državljan, posledica tega pa je, da v krizni situaciji ni niti človeško bitje. Sedanji dogodki tragično dokazujejo, kako prav ima.

Če že ne obstaja simetrija med razrednim problemom in problemom nacionalnosti (v smislu, da eden ni popolnoma nezdržljiv z drugim), pa je vsaj nacionalizem v svoji moderni obliki v celoti konstituiran v kontekstu razrednega boja in “socialnega vprašanja”, ki si ju prizadeva nadzorovati in, če bi bilo le mogoče, ukiniti. Zanikanje razredne in afirmacija nacionalne identitete gresta vsaj kot načeli politične legitimnosti z roko v roki. Bolj ko državljanovo individualnost nadomešča neka abstrakcija v ekonomskih odnosih, bolj ozko se jo preprosto zamenjuje za tisto, kar je “konkretnega” in “vitalnega” v nacionalni identiteti, pri tem pa svoj delež prispevajo ustrezne fantazme, ki jih vsiljujejo literatura, meščanska vzgoja in državna simbolika. Na ta način je v vodilnih evropskih državah (Franciji, Nemčiji, Angliji) priznanje “splošne volilne pravice” tesno povezano z imperializmom, bodisi kolonialnim ali pa kontinentalnim. “Nevarnim razredom” je bil dovoljen dostop do državljanstva – kaj šele, da bi se začeli zavzemati za priznanje svojih delavskih pravic kot njegove nujno potrebne komponente – le pod pogojem, da se spremenijo v sestavne dele narodovega “telesu” in s tem v (resnične ali namišljene) gospodarje (*maitres*) ali še bolje, delovodje (*contremaitres*) imperialistične dominacije.

Zaradi vsega tega je državljanstvo prav v njegovem jedru prizadela konceptualna napetost, ki sem jo na drugem mestu poskušal analizirati kot napetost med subjekti in državljani. Vsaka nacionalnost je bila prisiljena definirati sebe kot sveto dediščino prednikov, kot asimilacijsko in "civilizacijsko" – in s tem dominacijsko – silo; kot "lastnino" v dvojnem smislu – kot intimno lastnost oseb (*smo* Francozi) in kot legitimno pravico do razpolaganja s stvarmi, ki le-tem zagotavlja trajnost (*posedujemo* zemljo, nacionalno kulturo). Istočasno pa je morala vsaka nacionalnost v svoj prostor (Commonwealth, *Lebensraum*, Francoski imperij, ameriški način življenja) vključiti množico posameznikov – pripadnikov manjšin, ki jih je treba zaščititi, pa se jih obenem bati, za katere se zdi, da jih je nemogoče asimilirati, hkrati pa jih je treba izobraziti po nacionalnem modelu. Po vseh spremembah, ki jih je prinesla bolj ali manj popolna dekolonizacija, in po vseh mogočih protislovjih statusa državljanstva je dandanes v Franciji ogromno število priseljencev ter "skupnosti" oziroma "generacij", ki kot posledica priseljevanja nadaljujejo to temeljno dvojnost (ki sploh ni tako obrobna ali postranska, kot so prepričane ali pa bi nas hotele prepričati številne, med njimi tudi dobro mišljene debate o priseljevanju). Množica priseljencev perpetuira to dvojnost dosti bolj kot razlikovanje med Francozi z "rodovnikom" in "imigranti" (kamor spada tudi ogromno število takih, ki to sploh niso več) ali pa razlikovanje med legitimnimi nacionaldržavljanji in subjekti z negotovim rezidenčnim statusom (skratka, današnjimi "čefurji" (*metèques*)). Ta razlikovanja na veliko podpirajo ona druga med ročnim in intelektualnim delom, med urbanimi "centri" in "problematičnimi", "perifernimi" oziroma "getovskimi" področji ter med relativno zaščitenim delavskim oziroma zaposlenim razredom in tistimi, ki jih je kriza vsaj pošteno destabilizirala, če že ne eliminirala, itd.

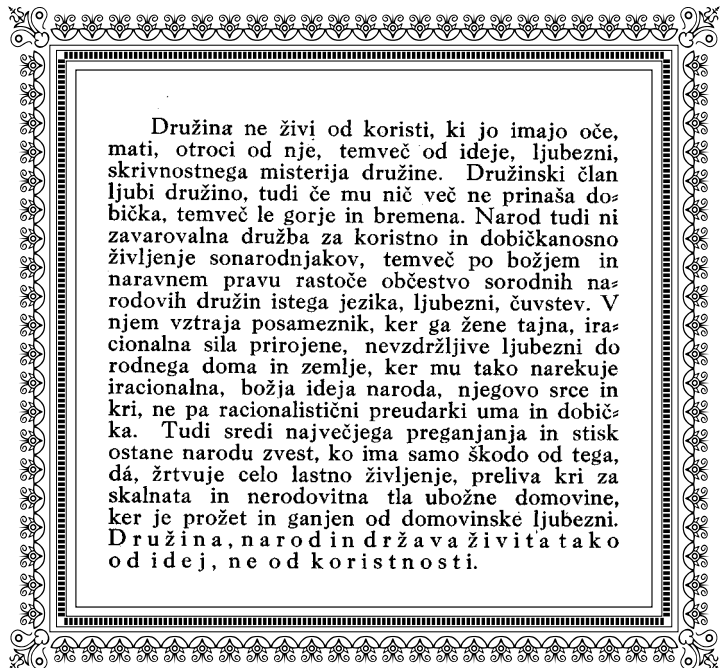
Če vse te elemente shematično razgrnemo in zberemo skupaj, nam postane jasno, da je legalni in paralegalni koncept državljanstva neločljivo povezan ne samo z relativno omejenim ustavnim prostorom (teritorij, suverenost), temveč tudi s svojimi lastnimi notranjimi mejami, katerih spremenljivi položaj se nenehno na novo določa. Meje "javnega" in "zasebnega", kot jih določa porazdelitev moških in ženskih vlog, občutljivo področje "socialnih pravic", ki je v razrednem boju postavljeno na kocko, ter uporaba razlikovanja med "nacionalnim" in "tujim" kot kriterij političnega državljanstva nimajo teoretično ničesar skupnega in prav mogoče si je vsaj abstraktno predstavljati, da se razvijajo povsem samostojno. Dejansko pa spadajo v isti splet okoliščin, ali

bolje rečeno, postanejo zastavki kolektivnega sobivanja v istem spletu okoliščin. V realnosti jih ni mogoče ločiti, temveč jih je treba celo povezati.

Zato je nemogoče a priori ugotoviti, ali bo ekonomski pritisk, ki bi hotel znova "utekočiniti" delovno silo, privedel do novega vala feminizacije "moških" poklicev, za katere bi ženske kakršnega koli statusa prejemale redno plačo, ali pa ga bodo, nasprotno, izkoristile tendence "vračanja k domačemu ognjišču" in "ohranjanja družine" (za kar si dandanes prizadevajo določene politične in religiozne skupine).

Nemogoče si je predstavljati, da na tem področju ekonomski pritisk ne bo imel nikakršnega učinka. Nasprotno pa nivo, ki ga je dosegel feminizem, in prodor, ki ga je napravil – ne glede na to, kaj vse se da povedati o njegovem "zatonu" – ne bosta dovolila gole ciklične evolucije krize znotraj sistema kvalifikacij in zaposlovanja, se pravi, vračanja v preteklo ureditev.

Še jasnejša pa je, vsaj v Franciji, povezava med problemom delavčevega in problemom multinacionalnega (oziroma transnacionalnega) državljanstva. Le kaj imajo skupnega, bi se lahko vprašali, vrnitev k "svobodnemu" trgu dela, ukinitvev sindikalnih "skupin za izvajanje pritiska" (neki modni modrijan je s popolnoma resnim obrazom te skupine nedavno krstil za "sindikracijo"), celo privatizacija socialnega varstva in pa državljanstvo priseljencev? Čeprav formalno nimajo ničesar skupnega, pa jih v praksi povezuje marsikaj. Po eni strani gre namreč za jasno razvidno izkoriščanje krize profitnosti kapitala z namenom, da bi državljanstvo iztrgali tistemu "socialnemu" pojmovanju političnega, ki se mu je do danes posrečilo delno vpisati v zakon ali pa vsaj v administrativno regulativo. Po drugi strani pa obstaja pri-

tisk, ki politiki ne dovoljuje, da bi se uradno razširila preko meja svoje "nacionalne" definicije. Gre za pritisk, o čigar moči se človek lahko prepriča, če prisluhne kateri od uradnih rapsodij, posvečenih "francoski nadvladi", ki najdejo svoj najčistejši izraz – četudi bi se mogoče morali izogibati povezovanju teh gesel – v zahtevi po "prednosti na osnovi nacionalnosti", torej v ideji, da morajo biti v Franciji pravice posameznika (vključno s kulturnimi, poklicnimi in socialnimi pravicami) premosorazmerne s čistostjo, podedovanostjo in iskrenostjo "francoskega značaja". Ne smemo pozabiti, da ima zdaj stranka na desnici tudi uraden program (gre morda za retrospektivo?) za omejevanje možnosti za pridobitev francoske nacionalnosti, za izključitev pripadnikov drugih narodnosti iz socialnega varstva in za ukinitve njihove pravice do volilne udeležbe na profesionalnih volitvah, itd. Ponovno se torej lahko prepričamo, da se pod navideznim nasprotjem tem, ki jih ponavljata liberalizem in nacionalizem, dejansko skriva njihova komplementarnost.

Zato se moramo vprašati – ne da bi že vnaprej predvidevali odgovor – v kolikšni meri je dandanašnji obramba socialnih in delavskih pravic povezana z napredovanjem v smeri multinacionalne in multikulturalne definicije države ter s tem v smeri regulirane širitve pojma državljanstva, ki prekinja sakrosanktno enačenje državljanstva in nacionalnosti. Vprašati se moramo tudi, v kolikšni meri ta širitev lahko odstrani ovire in nas znova privede na pot, ki vodi do delavskega samoupravljanja, ter delavcem omogoči sodelovanje pri ekonomskem in socialnem upravljanju – državljanstvu v podjetništvu.

S tega vidika gibanja zadnjih treh let, ki so se zbrala pod zastavami protirasizma oziroma kulturne avtonomije in pravice do izražanja manjšin ter volilne pravice priseljencev, vsebujejo določeno dvoumnost. So izraz dinamike mlade generacije, ki je kljub brezposelnosti in temu, da je označena za "rizično populacijo", izoblikovala nov jezik in poulično kulturo ter na ta način našla odmev v določenem delu francoske družbe. So tudi središče odpora in privlačnosti spričo vzpona nacionalističnih, "zahodnih", preživelih ideologij. Vendar pa ne pozabimo, da se je njihov nastanek – znotraj precej ozkih meja – časovno ujel z resničnim zatiranjem in izolacijo imigrantskih delavskih gibanj (v avtomobilski industriji, itd.), ki so v letih 1981-82 pogumno poskušala vgraditi svojo avtentično delavsko iniciativo v izkušnjo socializma. Drugače povedano, protirasizem je kljub njegovi resnični potrebnosti (o čemer ni nobenega dvoma) mogoče označiti kot humanistično nasprotovanje odločitvi države, da bo izvajala selektivno "modernizacijo"

produkcijskega aparata in delovne sile, in kot zelo šibko kompenzacijo za nezmožnost delavskega gibanja, da bi preseglo svojo nacionalno pogojenost in se zoper krizo postavilo z boljšimi sredstvi, kot so obrambne reakcije.

Na tem mestu je treba opozoriti še na nekaj: finančna in celo pravna internacionalizacija ekonomij in centrov političnega odločanja ni le vprašanje struktur, temveč tudi vprašanje človeških bitij; skorajda gre za nov način življenja in mišljenja. Dejansko je "vladajoči razred" moderne družbe s svojo mednarodno hierarhijo mnogojezičen, multikulturalen in migrantski. Študira na Harvardu, dela bodisi na letalu ali pa s transnacionalnimi bankami podatkov, počitnice pa preživlja nekje med Marokom in Sejšeli. Pomen potnega lista se je (vsaj za dominantne nacionalnosti) povsem spremenil; nič več ne izraža (razen, brez dvoma, v Ameriki) pripadnosti neki avtonomni sili, temveč bolj nekakšno pogojno pravico do vstopa v "kozopolis" komunikacij in modernih finančnih transakcij. Zato tudi obstaja tako močan odpor do razširitve državljanstva in do raziskovanja njegovih možnosti, saj perpetuiranje tradicionalnih razkolov med obvladovanimi predstavlja temelj sistema novih neenako(pravno)sti. Iz tega razloga je boj za državljanstvo kot boj za enako(pravno)st treba začeti na novih temeljih in z novimi cilji. Uresničiti ga bo mogoče ne le z internacionalizacijo osnovne kulture (v praksi to pomeni s pomočjo izobraževalnega sistema), temveč tudi s pomočjo fleksibilnosti nacionalnih in "rasnih" pregrad, ki so bile postavljene znotraj sfere komuniciranja in znotraj bolj ali manj "čefurskih" skupin (delavcev, rezidentov), ki jih je zgodovina vsadila v prst stare Evrope.

Vedno je tvegano, če skušamo skrajne razvojne možnosti prikazati kot neizogibne alternative. Zato kljub upoštevanju vzpona Nacionalne fronte in naraščanja rasističnih zločinov ne hitimo preveč z razglašanjem, da ima francoska družba na izbiri edinole priznanje volilne pravice imigrantom ali pa upor in nasilje v getih po angleškem ali ameriškem vzoru. Vendar pa se tveganje preveliko, da bi se oklepali prepričanja, da se bo dalo vprašanju preobrazbe državljanstva sčasoma izogniti in da bo napetosti, ki jih skriva v sebi, mogoče "ukrotiti" z mešanico represije in "primernih" zvijač. Najmanj, kar bi se lahko zgodilo, bi bilo to, da bi krenili na pot proti resnično blokirani družbi, razcepljeni med kompleksnim korpusom svojih najrazličnejših ekonomskih, kulturnih in etničnih manjšin ter abstraktnostjo svojega političnega jezika. V očeh preostalega sveta to ni videti preveč moderno. Resnica je, da moramo za to, da bi odprli drugačne perspektive, podeliti konkreten pomen določenim

etičnim vrednotam (predvsem pa moramo končno sprejeti posledice kolonizacije in dekolonizacije ter industrializacije in deindustrializacije); rekonstituirati moramo politično voljo množic (kar pa ne pomeni prakticiranja voluntarizma) namesto sledenja trendu "konca ideologije". Res obsežen program.

Prevedel Andrej Jereb

Besedilo je prevod razprave E. Balibarja: "Propositions on Citizenship", *Ethics* 98 (July 1988): 723-730, Chicago 1988.